

CIÉPO 17. SEMPOZYUMU

CIÉPO

OSMANLI ÖNCESİ

VE

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

ULUSLARARASI KOMİTESİ

XVII. SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Yayına Hazırlayanlar:

Kenan İNAN

Yücel DURSUN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları:1



CIÉPO

OSMANLI ÖNCESİ
VE
OSMANLI ARAŞTIRMALARI
ULUSLARARASI KOMİTESİ

XVII. SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
TRABZON: 18-23 EYLÜL 2006

Yayına Hazırlayanlar:

Kenan İNAN
Yücel DURSUN

CIÉPO

COMITÉ INTERNATIONAL D'ÉTUDES PRÉ-OTTOMANES ET
OTTOMANES

INTERNATIONAL COMMITTEE OF PRE-OTTOMAN AND OTTOMAN
STUDIES

OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI ARAŞTIRMALARI ULUSLARARASI
KOMİTESİ

XVII. SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
TRABZON 18-23 EYLÜL 2006

Yayına Hazırlayanlar:

Kenan İNAN
Yücel DÜRSÜN

BİR KAYMAKAMIN KALEMİNDEN KARADENİZ EREĞLİ

HİLAL ORTAÇ GÜRPINARLI

I.Dünya Savaşı yılları ve Milli Mücadele dönemine ilişkin şimdiye dek yayınlanmış olan anılar, genellikle bu savaşın ve mücadelenin içinde yer alanlar tarafından yazılmıştır. Ancak, cephenin gerisinde, Anadolu'da, bu yıllarda yaşananlara ilişkin, adları fazla öne çıkmamış kimselerin anıları da önemlidir¹.

I.Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun taşrasında yer alan bir kasabada gündelik yaşam nasıl sürmekteydi? Savaşın, iktidar çekişmelerinin kasaba üzerindeki etkileri ve halkın yöneticilerle ilişkileri nasıldı? Bu türden sorulara yanıtı ancak dönemde kaleme alınmış anılar verebilir.

Uzun yıllar boyunca kaymakamlık, valilik ve İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığı yapmış olan Mustafa Sabri Öney'in savaş yıllarına ve Mütareke dönemine denk gelen yıllarda tuttuğu günlük, böyle bir özellik taşımaktadır. Kendisinin Gerede kaymakamlığına atanışının altıncı ayında yazmaya başladığı bu defter, 30 Nisan 1920 tarihine kadar geliyor. 10 Mart 332/23 Mart 1916 tarihinde yazmış olduğu defterin ilk sayfasındaki bilgilere göre, kendisi daha önceki yılların sonunda başlayıp Gerede'ye atandığı tarihe kadar hatıralarını başka bir deftere kaydetmiştir. Ancak "*mevcudiyet-i hayatımı sarsan, hurpalayan girdbâd-ı şüun*"² hatıralarını yazmaya ara vermesine neden olmuştur. Elimizdeki hatıra defteri de 10 Mart 332/23 Mart 1916 tarihli bu kayıttan sonra 16 Mart 333/ 16 Mart 1917³ tarihine atlamakta, böylece bir yıllık bir boşluk bulunmaktadır. Bu tarihten sonra ise Sabri Bey'in arada bazı atlamalarla birlikte, genellikle düzenli olarak hatıralarını kaydettiği görülmektedir.

Anıların sahibi olan Sabri Bey kimdir?

Rüşümiye memurlarından Hafız İbrahim Efendi'nin oğlu olan Mustafa Sabri Öney, 1 880'de İstanbul'da doğdu. Ayasofya Merkez Rüştîyesini bitirdikten sonra Mülkiye Mektebine girmiş ve buradan 1323 (1907)'de mezun oldu. Mezuniyetinden sonra 1908'de Tophane-i Amire Meclisi Harbiye Dairesi memurluğunda bulundu, daha sonra da 1909'da Isparta, 1913'te Antalya Tahrirat Müdürlüğü yaptı. Kaymakam olarak önce Gerede'ye atandı, bir buçuk yıl kadar burada kaldıktan sonra anılarından öğrendiğimize göre, görev yeri 1916 Mayısında Karadeniz Ereğli olarak değiştirildi. Buradaki görevinden, Eylül 1 920'de Dahiliye Vekaleti Memur-in Kalemi Mümeyyizliğine, Kasım 1922'den itibaren Mülkiye Müfettişliğine, Ocak 1923'den sonra Antalya Sancağı Mutasarrıflığına ve mutasarrıflıkların kaldırılması üzerine Antalya Valiliğine atandı. 1925 yılı Nisan ayında Dahiliye Vekaleti

1 Yayınlanmış olan bu anıların toplu bir bibliyografyası için bk. İ. Tekeli-S. İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, (Ankara, 1989).

2 *gird-bâd-ı şüun* = olaylar fırtınası

3 1917 yılından itibaren Rumi takvimde Julien esaslı sistemden Gregorien esaslı takvim sistemine geçilmiş ve böylece aradaki 13 günlük fark ortadan kalkmıştır.

Hapishaneler ve 1928 yılı Mart ayında Nüfus İşleri Umum Müdürlüklerine getirildi⁴. 1935 yılında Trakya Baş müfettişi olan Kazım Dirik' Trakya Umumi Müfettişliği Baş Müşavirliğinde bulundu, Kazım Paşa'nın ölümünde baş müfettişliğe vekâlet etti⁵. Vali Ali Fuad Tuksal'ın Dahiliye müsteşarlığına tayin edilmesiyle, onun yerine 23 Haziran 1943 tarihinde İzmir valiliğine atandı⁶. 1944 yılının Ocak ayında Balıkesir valiliğine tayin edildi, 1945 yılında İçişleri Bakanlığı Müsteşarı oldu. 1947 yılında görevi başında beyin kanaması geçirip felç olmuş ve 1 Ekim 1947'de Ankara'da vefat etmiştir⁷.

Sabri Bey'in bu hatıraları, kendisinin Gerede'den sonra atandığı Karadeniz Ereğli' sindeki yaşamını anlatmaktadır.

Ereğli, 1864 Vilayet Nizamnamesine göre Kastamonu Vilayetine bağlı Bolu Sancağının kazasıdır. Bolu Sancağı, II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908'de Kastamonu Vilayetinden ayrılarak Müstakil Mutasarrıflık haline getirilmişti. Müstakil Bolu Sancağı; Ereğli, Bartın, Bolu (Merkez kaza), Devrek, Düzce, Zonguldak, Gerede, Göynük, Mudurnu olarak 9 kazadan oluşmaktaydı⁸. Sabri Bey'in anılarında da belirtildiği gibi, sonradan Zonguldak Bolu Sancağından ayrılarak müstakil mutasarrıflık olunca, Ereğli de bu mutasarrıflığa bağlı kazalardan biri oldu⁹. Ereğli Kazası, doğuda Bartın, güneyde Bolu, batıda Düzce kazalarıyla çevrilidir. Kuzeyi ise Karadeniz'le sınırlanır. Müstakil Bolu Sancağı'nın oluşmasından önce, bu sancağın kazalarından biri olan Devrek de Ereğli Kazasının nahiyelerinden biri idi¹⁰. Ereğli kasabası bu kazanın merkezidir. Şemseddin Sami Bey'in verdiği bilgilere göre önemi etrafından çıkan kömür madeninden ileri gelmektedir. o tarihlerde kömür madeni ve İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla Karadeniz'in en işlek limanı olabileceği halde, biri Bolu'dan diğeri Gerede'den Ankara'ya doğru olan iki yolun henüz tesviye edilmemesi ve limanının olmamasından dolayı bu avantajından yararlanamamaktadır.

Sabri Bey'in Gerede ve Ereğli'de kaymakamlık yaptığı sıralarda Bolu Mutasarrıflığında Ali Seydi Bey bulunuyordu. Tarih-i Osmani Encümeni üyelerinden olan Ali Seydi Bey'in pek çok tarih eseri bulunduğu gibi, çeşitli zamanlarda tarih öğretmeniği de yapmıştı¹¹. Ali Seydi Bey, 27 Ekim 1331 (9 Kasım 1915) tarihinden 26 Aralık 1333 (8 Ocak 1918)'e kadar Bolu Mutasarrıfı olarak görev yapmıştır. Onun yerine önce Reşat Bey (10 Ocak 1918), sonra da Abdülkadir Bey (Maslup) (4 Ağustos 1918) göreve gelmiştir. Sabri Bey'in anılarında da belirtildiği gibi, Reşat Bey, 16 Haziran 1918'de Bolu'dan ayrılmış, sancak bir süre vekaletle

4 S. Tabak, *İzmir Şehrinde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1997), s.360.

5 Sabri Öney'in oğlu Doğan Öney'le 11.01.2002 tarihinde yapılan görüşme.

6 Tabak, a.g.e., s. 192.

7 M. A. Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1949*, (Hal Tercümeleri Kısmı 1860-1949 MM ve SBF Mezunları), Cilt II, s. 585, Tabak, a.g.e., s. 360

8 Ali Tevfik Bey'in verdiği bilgiye göre, Bolu Sancağının kazaları Merkez kaza, Ereğli, Düzce, Mudurnu, Göynük diğer isimle Torbalı, Gerede, Hamidiye, Zonguldak ve Bartın'dır. Hamidiye kazası Devrek ve Çarşamba nahiyelerinden oluşmuştur. Ali Tevfik, *Mufasssal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, (İstanbul, 1329/1911), s. 303'den aktaran M. Z. Konrapa, *Bolu Tarihi*, (Bolu Vilayet Matbaası, 1960), s. 612.

9 Konrapa, a.g.e., s. 31, 424.

10 Şemseddin Sami, *Kamusü'l Âlam*, Cilt II, (İstanbul Mihan Matbaası, 1306(1880)), s. 837.

11 Çankaya, a.g.e., s. 232-233.

yönetildikten sonra Abdülkadir Bey mutasarrıf olarak atanmıştır¹².

Ali Seydi Bey'in mutasarrıflığı sırasında 1332 (1916) yılında hazırlanan Bolu Sancağı Salnamesine göre bu yıllarda Ereğli kasabasının nüfusu 41.794'tü. Kazada, altı dershaneli iki Erkek ve üç dershaneli bir Kız İptidaisi ile bir Sıbyan Mektebi vardı. Ayrıca Rumların üç sınıflı bir Erkek ve iki sınıflı bir Kız Mektepleri bulunmaktaydı. Kasabada iki de medrese vardı¹³.

Ereğli'nin önemi ise kömür madeninden gelmektedir¹⁴. Kömür havzasının batı sınırının dışında kalan Ereğli kasabasının kömürle ilişkisi idari ve ticari yöndendir¹⁵. Sultan Abdülmecit zamanında Hazine-i Hassa tarafından "kumpanya vechile ve şerait-i malume ile bazı zevat-ı kirama ihale" edilmiş¹⁶, yani Galata sarraflarının kurduğu bir şirkete kiralanmıştır. Havza, Kırım Savaşı yıllarında bir İngiliz şirketi tarafından işletildi, Düyun-ı Umumiye idaresinin kuruluşundan sonra 1896'da bir başka Fransız şirketine imtiyazı verildi¹⁷. 1908'de Havza-i Fahmiye Müdürlüğü'ne devredildi. Bu dönemde yine Fransız şirketleri tarafından işletilen havza, I.Dünya Savaşı yıllarında Alman şirketlerinin eline geçtikten sonra, Mütareke yıllarında Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi¹⁸. Bu el koyma olayına Sabri Bey' in anılarında da rastlanmaktadır.

Mustafa Sabri Öney'in tuttuğu günlük, I.Dünya Savaşı yıllarına ve Mütareke dönemine aittir. Taşradaki bir kasabada memurlarla yerli halk arasında yaşananların, memurların kendi aralarındaki çekişmelerin Sabri Bey'i derinden etkilediği görülmektedir. Ereğli gibi küçük bir yerde hayat dedikodular içinde sürüp gitmektedir. Günlüğün ilk sayfalarında bunun bir örneğini bulmak mümkündür:

"İki gün evvel binbaşı yanımda otururken İzzet Bey geldi bir demirci ustasının, askere gitmiş olan bir demirci ustasının, köylülerin ihtiyacından dolayı celbi hakkındaki mazbata-i umumiye binbaşı tarafından yazılan derkârın muvafık-ı madalet olmadığını, bunun çavuşlar tarafından yazılıp binbaşı bey tarafından imza edildiğini kendisine has bir tavr-ı anî ile ve iri sesle söylemeye başladı. Kemal-i sükûnetle hiddet ve şiddete lüzum olmadığını, tahkik-i madde lüzumunu kendisine anlatmak istedim, yine aynı tarz ve lisan ile "Siz de bana darılmayınız. Surat etmeyiniz. Hak ve adalet namına söz söylüyorum" diye sözüne devam etti. Serinkanlılığı muhafaza ettim. Bed-mâye olan bu adamdan başka ne beklenirdi, sözüne devam ederken "Ben hasbeten-lillah bu işe delalet ediyorum, yoksa yoğurt ve yumurta mukabilinde yapmıyorum" deyiverdi. Şübhesiz bu binbaşıya tariz idi. Fakat İzzet Bey, Bartın'daki dâstân-ı menakıb-ı irtişanız henüz bu hayalinin muhit-i havadisinden silinememiş.. Zavallı binbaşı ertesi gün İzzet Bey 'in daire-i izzet ve rıfatına gitmiş. Hacı Ahmed ile arasının bulunmasını istirham eylemiş. O da tavassut etmiş Hacı Ahmed'le binbaşı barışmışlar.. Bu bence Ereğli saha-i mefsedet ve tezviratının en şayan-ı kayd ve tezkâr-ı hatıra-i garibesî."

Bunun yanısıra savaş yıllarının ekonomik zorlukları bütün memurlar gibi Sabri

12 Konrapa, a.g.e., s. 626-627, 646.

13 Aktaran: Konrapa, a.g.e., s. 638.

14 Şemseddin Sami, a.g.e. 837.

15 N. Sakaoğlu, "Tarihe Yerleşen Hayal: Uzun Mehmet", *Tarih ve Toplum*, 10, (Ekim 1984): 24.

16 Sakaoğlu, a.g.m., s. 24.

17 İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, (İstanbul, 1983), s. 34.

18 *Ana Britannica*, Cilt 8, s. 242.

Bey'i de etkilemektedir. Aynı dönemde Bolu İdadisinde tarih öğretmeni olarak görev yapmakta olan M. Zekai Konrapa'nın verdiği bilgilere göre, savaşın başından itibaren altın ve gümüş paranın yerini kâğıt para almış, iki para arasındaki fark da günden güne artarken memurların altın para zamanındaki maaşlarını kâğıt para olarak almaya devam etmeleri kendilerinin zararına olmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra fiyatlar da günden güne artmaktaydı¹⁹. Savaş yıllarında Osmanlı toplumu ilk kez bu kadar yüksek bir enflasyonla karşılaşmış ve fiyat artışlarından en çok etkilenen kesim memur, asker ve emekliler gibi sabit gelirliydiler²⁰. Savaş yıllarının önemli bir olayı da Ereğli'nin bombardıman edilmesidir. Bu olay sırasında yaptığı hizmetlerden ötürü Sabri Bey'e Almanlar tarafından Kreuz Madalyası verilmiştir²¹.

Savaş bitip de Mütareke imzalandığında yaşanan sevinç ise, kısa sürede işgallerle birlikte yerini karamsarlığa bırakacaktır. Ülusun geleceğinin ne olacağının bilinmemesi bu karamsarlığı açıklayıcı bir sebeptir. Öte yandan halk ve memurlar arasında görülen kıskançlık, birbirini çekememe, dedikodular, bu küçük kasabadaki yaşamı çekilmez bir hale getirmektedir. Sabri Bey, "*Mukaddes vatan inkıraz tehlikeleri içinde kuranırken bizim zavallı halkımız birbirini yemekle meşgul*" diyerek duyduğu üzüntüyü anılarında dile getirmektedir. Bütün bu yaşananlar, Sabri Bey üzerinde Ereğli'den bir an önce kurtulma arzusu uyandırmaktadır. En çok istediği şey ise kendisinin Mülkiye Müfettişi olarak atanmasıdır. Dahiliye Nezaretinin yüksek kadrolarında Mülkiye Mektebinden pek çok arkadaşı bulunmasına karşın, dönemin egemen fırkasının politikasına uzak durduğundan bu isteği yerine gelmez. 1. Dünya Savaşı sona erip İttihat ve Terakki iktidardan ayrılınca bu kez de iktidara gelen Hürriyet ve İtilafçılarla yakın ilişki içine girmeyecektir. Kendi ifadesine göre, dürüstlük ve namus esasına dayanan bir memuriyet anlayışına sahip olmasına karşın, iktidar partilerinin politikalarına uymayışı, bu özelliklerinin takdir edilmemesine yol açacaktır. Kendisi anılarında sık sık bundan yakınmaktadır.

Sabri Bey, savaştan sonra ulusunun kaderiyle yakından ilgilidir. Mütarekeden sonraki işgaller karşısında büyük bir üzüntü duymaktadır:

"Pazartesi 19 Mayıs 335 [1919]

Türklerin, o muhterem ecdadımızın en ha kir ve bedbaht evladı oldu ğumuza artık kanaatim var. Küçüklüğümde Tuna vilayetini, Erdel Emaretini irae eder haritalara bakar da Berlin Muahedesinden sonra iktisap ettiğimiz şekle telehhüfler ederdim. Balkan Harbi daha doğrusu suiidare o güzel Rumeli'nin bakiyetüssüyufunu da elimizden aldı. Rumeli haritasını gördükçe ağlayacağım geliyor. Bugün ise.. Bu zayıf ve nahif kalem teessüratımı bu beyaz kâğıda dökecek kudretini haiz değil. İştiklerimize inanmak istemiyorum. Fakat acı hakikatler insanı uyandırıyor. Cuma günü fena bir haber, bir peygam-ı küdüret-âver hiss-i vatanla cereyan eden kalp/eri tehey yüce getirdi. Simalarda ağır bir yükün tesir-i galizi vardı. Herkes zavallı vatani düşünüyordu. Zavallı ve biçare vatan evladın seni besleyemedi. İhtirasa kurban etti. Lanet... Amiral Calthrop Aydın vilayetine perşembe günü bir nota vermiş İzmir istihkâmatının, Sulh

19 Konrapa, a.g.e., s. 624, 646.

20 Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, (Ankara, 1982), s.330.

21 Daha sonraki yıllarda bu madalya kaybolmuş, Sabri Bey'in İzmir valiliği sırasında İzmir Fuarında Almanya büyükelçisi von Papen'e bu madalyadan söz etmesiyle, von Papen Berlin'e bildirmiş ve yeni bir madalya gönderilmiştir. Sabri Öney'in oğlu Doğan Öney'le 11.01.2002 tarihinde yapılan görüşme.

Konferansı mukarreratına ve Mütarekenamenin yedinci maddesine tevfiikan işgal edileceğini bildirmiş, sonra, aynı günde ikinci bir nota vererek İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini beyan etmiş. İşte bu son haber ki bizleri derya-yı ye's ve eleme gark etti. Yarabbi! Adalet, Wilson prensipleri milletlerin refah ve saadeti bu mu? İzmir'in yüzde seksen üçü Türk ve Müslüman. Bu ekseriyet-i kahireye karşı bu neden? Memalik-i Osmaniye'nin her noktasından istimdad sadaları yükselmeğe başladı, yer yer mitingler akd ediliyor. Bütün millet yek avaz olarak bu haksızlığın tamirini istiyor. Hükümete, İtilaf mümesillerine, Wilson'a, Londra Cemaat-ı İslamiyesine telgrafnameler, protestolar keşide ediliyor. Yarabbi Türklerin kabahatleri hilale mensubiyetleri mi? Hâlâ hilal ve salıp davası mı cari?.."

İzmir'in işgalini protesto etmek için yurdun değişik yerlerinde olduğu gibi, Ereğli'de de miting düzenlenmiştir. Sabri Bey'in verdiği bilgiye göre 23 Mayıs 1919'da düzenlenmesi planlanan bu miting, hava muhalefetinden ötürü 26 Mayıs pazarı günü ertelenmiş ve bu tarihte yapılmıştır.

Anılarında sık sık hükümet değişikliklerine değindiği de görülür. Bu değişiklikleri basından izlemektedir. Ancak, Ereğli'ye gazete ancak gecikmeli olarak gelmektedir. Özellikle kış koşullarında deniz ulaşımı aksamakta, vapur seferleri yapılamamaktadır. Bu da İstanbul gazetelerinin Ereğli'ye gelmesini engellemektedir. Bir başka haberleşme aracı ise telgraftır. Ancak bu da zaman zaman kesintiye uğramaktadır. İstanbul'a yakın olmasına rağmen Ereğli bu yüzden, kendi ifadesiye "*İstanbul'a Bağdat kadar uzaktır*".

Anılarda Mütareke döneminde yapılan seçimlerden de söz edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun son Mebusan Meclisi için yapılan seçimlere ilgi olağanüstüdür. Karadeniz Ereğli'sinin bağlı bulunduğu Bolu Sancağından aday olanlar arasında, Tunalı Hilmi ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Abbas gibi kişiler de bulunmaktadır. İstanbul'un işgali arkasından Mebusan Meclisinin dağılmasından sonra Ankara'da toplanacak olan Milli Meclis için eksik mebusların seçimi de bir süre sonra gündeme gelecektir.

Anadolu ile İstanbul hükümeti arasındaki ilişkilere de anılarında değinmektedir. 28 Eylül 335 (1919) tarihli günlüğünde, Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Kastamonu'dan sonra Bolu'da da yönetimi ele aldığını yazmaktadır:

"28 Eylül 335 [1919]

Mustafa Kemal Paşa'nın idare ettiği Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Kastamonu'yu da idaresine aldıktan sonra Bolu'yu da elde etti. İstanbul'la muhaberat-ı resmiye münkatı. Ferid Paşa adem-i istifada halamusir. Bilmem ki ne olacak Ereğli de hareket-i Milliyeye iştirak etti. Müfti ile Belediye Reisi memleket namına zat-ı şahaneye kabineye adem-i itimadı mutazammın telgraf yazdı. Vukuat-ı mühimme ve fevkalade arefesindeyiz. Cenab-ı Hak memleketimizin selametine hadim olanları umur-ı hayriyesinde muvaffak etsin. Bakalım ayine-i devran ne gösterecek"

Kastamonu valisinin İstanbul hükümeti tarafından değiştirilmesinden sonra Mustafa Kemal Kastamonu mevki kumandanı Miralay Osman Bey aracılığıyla duruma elkoymuş, İstanbul'dan atanan ve Zonguldak'a gelmiş bulunan yeni vali burada kendisi hakkında verilen tutuklama emrini öğrenince İstanbul'a geri

dönmüştü²². Sivas Kongresinin son günü olan 11 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa, kongrenin ve bütün kolordu komutanlarının işbaşında bulunan Damat Ferid Paşa hükümetinin düşürülmesi yönünde padişaha telgraflar çekilmesini sağlamıştı. Sadrazam'ın telgraflara cevap vermemesi üzerine son bir telgrafla bir saat içinde padişah ile görüşülemezse İstanbul ile Anadolu'nun ilişkisinin kesileceği bildirilmişti. Sonuç olarak İstanbul'la haberleşme 23 gün boyunca kesilmiş durumdadır²³. Bu sıralarda Ereğli'de Belediye Başkanı Akmanoğlu Raşit Bey'in başkanlığında Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de kurularak faaliyete başlamıştır²⁴. Anılarda Anadolu İstanbul ilişkilerinin yanı sıra, İtilaf devletlerinin temsilcilerinin Ereğli'ye gelmesi, buradaki silahlara el koymaları, yerli Rum ve Ermenilerin davranışları da yer almaktadır. Fransızlar 8 Mart 1919 tarihinde Zonguldak'a bir miktar asker çıkarmışlar, öte yandan İngiliz girişimcilerin Kilimli de bulunan bazı kömür ocaklarını satın almalarıyla birlikte burası da İngiliz bölgesi sayılmaya başlanmıştır. Bu durum yöredeki yerli Hristiyan ahali üzerinde etkili olmuştur²⁵.

Sabri Bey'in hatıra defterinin son bölümleri Düzce isyanıyla ilgilidir, defterin en önemli bölümleri de bu olaylara değinilen birkaç sayfadır. Defterin 16 Nisan 1920 tarihini taşıyan sayfalarında bu isyana değinmektedir:

"Düzce ahalisi Kuva-yı Milliye aleyhine ilan-ı isyan etti. Bütün halk Düzce'den Bolu üzerine yürüyormuş. Makine başında Mutasarrıf Bey'le kaymakamın müşafefe ve muhaberesine şahid oldum. Kaymakam Heyet-i Milliye ile makine başında Mutasarrıf Bey'e muntazır olduğunu yazdı. Mutasarrıf Bey geldi. Müderrisinden Yusuf Ziya, Sefer Bey, Hoca Rasih, Hacı Hamdi, Hacı Kâmil vesairenden mürekkep bir heyet tarafından imzalı bir telgrafla Mutasarrıf Bey'den yedi maddelik mutalebatta bulundu. Hülasası: Padişaha sadakat, usul-ı meşrutiyet ve hilafetin halelden vikayesi, Dersaadet'le tesis-i muhaberat, Meclis-i Mebusandan başka meclis yani Ankara'da ictima edecek Meclis-i fevkalade-i millinin tanınmaması. Kavanin ve nizamat haricinde halktan para toplanmaması vesaire. Bu tekliflerinin Mutasarrıf Bey tarafından kabulünü ve fiiliyata başlanmasını ve keyfiyet kabulü hakkında Dahiliye Nezaretinden emir istihsalini talep ettiler. Mutasarrıf Bey meselenin mühim olduğunu buna kendiliğinden cevap veremeyeceğini ve başta Kaymakam Bey olduğu halde beş altı kişilik bir heyetin cuma günü dan[okunamadı] yerine gelmesini ve kendisinin de eşraftan bazı zevat ile müftü efendiyi bili.. [okunamadı] Bolu Dağına azimet edeceğini ve meseleyi münakaşa edeceğini söyledi. Düzceliler evvela kabul etmemek istemişler. Sonra kabul etmişler. Tabii bugün Mutasarrıf Bey gitmiş ve görüşmüşlerdir. Bakalım ne olacak.."

13 Nisan 1920'de Düzce'de başlayan bu isyan geniş bir bölgeye yayılmış, Adapazarı'ndan Bolu'ya kadar genişlemişti. İsyanın başlamasında Anadolu'daki direniş hareketinin önderlerini asi olarak ilan eden Şeyhülislam Dürriyade'nin fetvası ve bunun başında yer alan padişahın hatt-ı hümayunudur. İsyan kısa sürede genişleyerek, 14 Nisan'da Beypazarı, 19 Nisan'da Göynük, 20 Nisan'da Gerede, 21 Nisan'da Mucur, 22 Nisan'da Hendek ve 23 Nisan'da Safranbolu'ya yayıldı. İsyanın başlarında Düzce'ye hakim olan isyancılar, Sabri Bey'in anı

22 K. Atatürk, *Nutuk*, (İstanbul, 1982), Cilt I, s. 163-168.

23 S. Selek, *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Cilt I, (İstanbul, 1982), s.500-502.

24 A. Sankoyuncu, *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Hayalisi*, (Ankara, 1992), s. 128.

25 Sankoyuncu, a.g.e., s.51, 92.

defterinde de belirtildiği gibi, Bolu mutasarrıfı Haydar Bey'i görüşme için Düzce'ye çağırdılar. Mutasarrıf, Ankara'nın da onayını alarak Düzce'ye gitti, fakat isyancılar tarafından yakalanarak nezaret altına alındı. İsyanın genişlemesi üzerine Ankara gerekli askeri tedbirlere başvurarak önce 24. Tümeni, tümenin dağılmasının ardından Yarbay Arif Bey müfrezesini göndermiş, bu kuvvetler başarı sağlayamamıştı²⁶. Bu arada Mustafa Kemal Paşa isyan bölgesini İstanbul hükümetinin etkisinden kurtarmak için mülki bölümlerde değişiklik yapmış, müstakil Bolu Mutasarrıflığına bağlı Devrek, Ereğli, Mudurnu, Göynük, Bartın, Zonguldak Kaymakamlarına gönderdiği 20 Nisan 1920 tarihli telgrafla bu kazaları Kastamonu Vilayetine bağlamıştır²⁷. İsyan süresince Damat Ferid Paşa da boş durmamış, İstanbul hükümeti Düzce Adapazarı ve Bolu'da yönetimi tamamen ele geçirmişti. İstanbul hükümeti İzmit'e İbrahim Hakkı ve Bolu'ya da Osman Bey'i atadı. Bu arada Zonguldak da İstanbul hükümeti tarafından müstakil mutasarrıflık haline getirilmiş ve Kadri Bey mutasarrıf olarak atanmıştır²⁸. Bölgede Kuva-yı İnzibatiye komutanlığı oluşturulmuş, ancak Bolu'da teşkilatlanması ihmal edilmmişti. Bu arada Ali Fuad Paşa'nın emrine girmiş olan Çerkes Ethem, Çolak İbrahim, Refet ve Nazım Bey kuvvetleri hızla bölgeye gelerek harekete geçmiş ve kısa sürede başarı elde etmiş, süratle Düzce'ye girerek 31 Mayıs'ta Birinci Düzce isyanını sona erdirmiştir. İsyanın sona ermesinden sonra Bolu'da düzeni sağlamış olan Nazım Bey kısa bir süre Bolu mutasarrıflığı yaptı, ardından Mustafa Kemal Paşa Bolu'nun sivil yönetime geçmesi için yeni mutasarrıf olarak Halil Bey'i atadı²⁹. İstanbul hükümetinin Müstakil Zonguldak Mutasarrıflığına atadığı Kadri Bey'in faaliyetleri ise Kastamonu Valisi Cemal Bey tarafından engellenerek, bir Fransız savaş gemisiyle İstanbul'a kaçması sağlanmıştır³⁰.

Defter 30 Nisan 1920 tarihinde sona ermektedir. Bu tarih altında Düzce isyanı sırasında gelişen olaylar özetlenmektedir:

"Hayli sükût etmişim. Fakat bu eyyam-ı sükût öyle buhran-arniz ve velvele-nümud menazir-i vekayie sahife-i şühud ki bunu perişan dimağım la tasvîr kabil olamayacak. Hatırma geldiği gibi gelişi güzel, bittabi muhtasar olarak kayd-ı vekayi eyleyeceğim:

Düzceliler mutasarrıfı esir etmişler. Öyle bir vak'a ki bunu zaten böyle tahmin ediyorduk. Mutasarrıf vekâletini muhasebeci Naci Bey'e tevdi etmişler. Beni bir gece Kadri Bey makine başına çağırdı. Padişaha sadık mısınız dedi. Sadıkız dedim. Kuva-yı Milliye aleyhine çalışacağınıza söz verir misiniz dedi. Ahali ile görüşeyim çünkü yalnız başıma haiz-i vekâlet değilim dedim evvela kızdı sonra kabul etti. Ertesi günü memurini, ahaliyi topladım. Hepsî biz esasen padişahımıza sadakatten inhıraf etmedik, idareten de Bolu'ya tabiyiz, Bolu ne emir ederse onu yaparız dediler. Bu mukarrerat üzerinden pek cüz'i bir zaman geçer geçmez Mustafa Kemal belediye reisiyle beni makine başına çağırmış. Orada vahdet-i milliyeye mugayir bir hal hadis olmuş nedir dedi katibi vasıtasıyla: Burada bir şey yok dedim. Ve cereyan-ı hali bildirdim. Onun üzerine ahaliye şöyle nasihat edin böyle yapın yola gelmezlerse terk edip

26 Selek, a.g.e., Cilt II, s. 763.

27 K. Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, (İstanbul, 1975), s. 226-227.

28 14 Mayıs 1920. Sankoyuncu, a.g.e., s. 7, 107, 190-196.

29 Enver Konukçu, "İlkçağdan Cumhuriyete Bolu", *Cumhuriyetin 70. Yılında Bolu*, (Bolu Gazeteciler Cemiyeti Yay. Ty), s. 22.

30 Sankoyuncu, a.g.e., s.196.

çekilin diye talimat verdiler. Aradan pek cüz'i bir zaman mürurundan sonra ise Kastamonu Vilayetine merbut olduğumuza dair Mustafa Kemal'den bir servis aldım. Kastamonu valisi muhabereye başladı. O da telgrafları servis suretinde yazıyordu. Sorduklarına cevap verdim. Müşkil vaziyet. Arası geçti, ahali birleşti. Biz bitarafız dediler. Telgraf müdürüne her tarafla muhabereyi temin et dediler. Bolu açıldı. Düzce açıldı. Fakat Kastamonu kapandı. Bolu'dan, Düzce'den, Gerede'den padişaha arz-ı sadakat için İstanbul'a heyetler gitti. Bolu mutasarrıflığına bizim selef Osman Nuri Bey tayin edilmiş. Rezalet-i uzma. Düzce, Gerede, Mudurnu kaymakamları azil edilmiş. Hasılı bir şeyler. Sıra bize geliyor. Eli kulağında yarın öbür gün gazetelerde okuruz. 29 Nisan 336 tarihli gazete Zonguldak'ın mutasarrıflık haline konulduğunu yazıyor. Orman müfettişi Bekir Bey Orman Müdür-i Umumi olmuştur. Maden Müdür-i Umumi Cemal, Ziraat Müdür-i Umumi Nesip Beyler azil edilmiş. Ziraat Ticaret Nezareti baştan aşağı telvis ediliyor. Memuriyetin tadı, tuzu kalmadı. Bugün İzzet Bey İstanbul'a gitti. Bir kaç gün evvel de Rıfat Bey gitmiş idi. Paşanın kasaları açıldı. Altın para ancak dört bin lira çıkmış. Diğer paralarının bankada olduğundan bahs olunuyor. Ocak meselesini hâlâ halledemiyorlar. Fransızlar ocağa sahip olacaklar hiç şüphesiz. Bugün bir Fransız torpidoyla bir Fransız cenerali Ereğli'ye geldi. Fransızlara misafir oldu. Bilmem geceyi burada mı geçirecekler. Adapazarı, Düzce, Bolu, Gerede hükümet-i merkeziyeye tabi. Dersaadet'le muhabere yapıyor. Ereğli henüz yapmıyor. Bu inkılaplarda telgrafçılar, büyük âmil oldular. Memleket hercümerc içinde Mustafa Kemal 24 Nisanda Meclis-i Milliye de topladı. Bilmem ne mukarrerat ittihaz edecek...

Sulh Konferansı San Remo'da Türkiye meselesi tedkikatını ikmal etti. İzmir'i Yunanistan'a fiilen veriyorlar. Lafzen hakimiyetini bize bıraktılar. Türkiye da Yunanistan'a veriliyor. Zavallı Türkiye, zavallı Türkler..."

Herhalde o günlerin karmaşası içinde defterine bundan sonraki olayları kaydetme fırsatı bulamamıştır. Anılar bu noktada kesildiği için Sabri Bey'in daha sonraki olaylar hakkındaki düşüncelerini öğrenmek mümkün olamamaktadır. Ancak, 8 Haziran 1920'de Ereğli'nin Fransızlar tarafından işgaline tepkisi kaldığı, işgalden Ankara'yı ve yörede bulunan Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey'i geç haberdar ettiği gerekçesiyle Tunalı Hilmi tarafından görevden alındığı belirtilmektedir³¹. Ancak burada, Sankoyuncu'nun Sabri Bey'in, Ereğli'deki Kuva-yı Milliye'ye karşı tavır aldığı ve bu nedenle azil edildiği gibi görüşlerini aşırı bulduğumu belirtmek istiyorum. Sabri Bey'in, Ankara hükümetinin yanında yer almakta tereddüt ettiği görülüyor, ancak, bu konuda tek başına davranmadığı da anılardan anlaşılmaktadır. İstanbul hükümetinin Bolu'ya mutasarrıf olarak Osman Nuri Bey'i atamasını "rezalet-i uzma" nitelemektedir. Sabri Bey, İstanbul hükümeti ile Ankara arasındaki ayrışmanın Türk ulusu için kötü sonuç vermesinden korkmaktadır: Bunu, Biga olayları başladığı sırada yazdıkları açıklamaktadır: "El ele verilecek zaman gırtlaklaşmak. Endülüş felaketine mi uğrayacağız. Sen Allahım bize acı.. ". O günlerin belirsizliği içinde İstanbul hükümeti ile Ankara'nın ilişkilerini fırkacılık olarak değerlendirmektedir: "İngilizlerin İstanbul'u işgalinden beri İstanbul'la telgraf muhaberatı münkatı ne mektup, ne telgraf alıyoruz. Mustafa Kemal Paşa sadarete geçirilmiş. Felaket. Hâlâ fırkacılık. Yarabbi biz ne zaman adam olacağız. Mustafa Kemal Paşa'nın tarz-ı hareketini de muvafık

31 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 20, s.72-76'dan aktaran Sankoyuncu, a.g.e., s. 198.

görmüyorum. Memleketi korkarım kaybedeceğiz. Bu felaket anları o kadar elim ki..."

Sabri Bey'in biyografisine göre, Ereğli'deki görevinden sonra Eylül 1920 tarihinde Dahiliye Vekaleti Memurin Kalemi Mürneyyizliği görevine getirilmiş olmasından, Ankara hükümetinin emrine girdiği anlaşılmaktadır.